

Américo Vespuche era un Despuig. Els viatges promoguts pel rei de Catalunya

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 23-02-2012

Segona part de l'estudi d'en Jordi Bilbeny

Continuació de "Américo Vespuche era un Despuig. Primera part de l'estudi d'en Jordi Bilbeny"

Els viatges promoguts pel rei de Catalunya

El passat d'En Vespuche es podria haver aclarit del tot si consideràvem vàlid l'encapçalament de la famosa Lletra del seu primer viatge, que adreçà a En Renat II d'Anjou, nét del qui fou rei de Catalunya, entre els anys de 1466 i 1472, Renat I de Provença; però el sol fet que l'anomeni "Rei de Jerusalem i de Sicília", i que el tracte, al llarg de la carta, sigui sempre de "Majestat", en fa inviable qualsevol identificació. Però, sobretot, el que acaba d'enrunar la possibilitat que En Vespuche dediqués a En Renat II els seus relats de viatges és el fet que el nostre nauta no li podia haver adreçat mai cap escrit vint-i-quatre anys després de la seva mort.

Aquest és un fet d'adulteració paral·lela al que s'esdevingué en una altra de les cartes de la seva Relació, datada Sevilla el 18 de juliol de 1500 i dirigida a En Lorenzo di Pier de Mèdici. Com en el cas anterior, el Mèdici també feia anys que era mort. En Marc-Aureli Vila, que va detectar aquest absurd textual, ens assegura que "al 1500, feia vuit anys de la defunció d'En Llorenç el Magnífic; i a Florència governaven els grans comerciants i el seu organisme de poder era la Senyoria. En Llorenç de Mèdici va morir a Careggi al 1492. Era En Llorenç poeta, folòsof, mecenes i diplomàtic i, segons sembla, un mal administrador de l'erari públic. La seva influència fou molt notable en el desenvolupament de les arts. El succeí el seu fill Piero, que havia nascut a Florència al 1472 i finà els seus dies a Cassino al 1503. El 9 de novembre de 1494, En Piero fou expulsat de Florència pels seguidors d'En Savonarola, el frare de misticisme ardent i d'un fanatisme exacerbat. Els Mèdici retornaren a Florència quan el cardenal Giovanni, germà d'En Piero, tornà al 1512

a la ciutat amb el suport de les tropes dels regnes hispànics, sota el comandament del virrei de Nàpols, En Ramon de Cardona.

"Si es considera qui era el destinatari de la carta, sembla demostrat pel text que Américo Vesputche va mantenir una gran fidelitat a la família dels Mèdici [...]. El que resulta difícil de comprendre és que En Vesputche, al 1500, encara es mantingués ingonant de la mort d'En Llorenç i de l'expulsió de Florència del seu fill Piero. Heus aquí un misteri a què no trobem explicació".

I pel que fa a la Llettra presumptament dirigida a Piero Soderini –que vinc comentant–, En Vila rebla: "Els Soderini eren antimedicistes acèrrims i els intents d'En Maquiavel perquè els Mèdici i els Soderini fessin les paus, fracassaren". En el fons, ambdues incongruències són el fruit de la mateixa raó censora, perquè sobta moltíssim que un home tan ben informat escrivís les seves cartes i les adreçés a difunts o als enemics dels seus presumtes mecenes.

Pel que fa al cas del Rei Renat, com a destinatari d'un text d'En Vesputche, el Vescomte de Santarem, Arxiver Major del Regne de Portugal, ja n'observà el contrasentit a començaments de segle passat, car, per ell, "d'entre totes les incoherències i confusions que presenten les relacions dels viatges d'En Vesputche, i que han estat assenyalades [...] [amb anterioritat, per un seguit escriptors], n'observem d'altres no menys greus –segons nosaltres–, dins de la dedicatòria d'En Vesputche, datada a Lisboa el 4 de setembre de 1504, i adreçada a En Renat, duc de Lorena, que prenia el títol de rei de Sicília i Jerusalem: dedicatòria que es veu dins la *Cosmographiae introductio insuper quatuor Americi Vesputcii navigationes*, imprès al 1507 a Saint-Dié, a Lorena, i on es troba per primer cop el nom d'America". Doncs bé: "En Renat d'Anjou, duc de Lorena, que prenia el títol de rei de Sicília i de Jerusalem, morí a Aix al 1480". Per tant –acaba reblant el Vescomte de Santarem–, "En Vesputche no li podia escriure ni adreçar les seves relacions vint-i-quatre anys després de la seva mort".

Com que, altrament, algunes còpies de la Llettra no van adreçades a ningú i algunes altres a l'italià Soderini, em sembla versemblant afirmar que ens trobem davant la típica deformació censora duta a terme a fi i efecte que no poguéssim saber mai del cert el seu destinatari. Amb tot, atès que coneixem la presència notòria de catalanisms en aquest text i som conscients que mentre, d'una banda, una edició ens diu que la Llettra "ha estat traduïda de l'italià al llatí", una altra versió ens innova que ho ha estat "de la llengua espanyola a la romana"; i, encara, com que l'*Speculi Orbis Declaratio*, d'En Walter Lud, que al 1507 edità a Estrasburg aquests mateixos viatges, estableix que el duc Renat en va rebre una "versió francesa", des de Portugal; i no havent pogut estar, tanmateix, l'original de la Llettra escrit en les tres llengües alhora, perquè tot plegat tingui sentit, he de concloure que el text primigeni s'havia d'haver redactat en català. Llavors, un censor canvià "català" per espanyol –cosa totalment afí al que vinc exposant, car en molts casos el català rebia el tractament de "llengua espanyola", llevat del cas que "espanyol" signifiqui directament "català"–, i uns altres el trastocaren per "italià" o "francès", segons el cas.

La catalanitat de la Llettra i la del seu redactor és l'única resposta que no tan sols aclareix aquesta triplicitat de llengües originàries, sinó que dóna sentit als hispanismes, als catalanisms, a les afirmacions d'una versió original escrita "en espanyol" i, de retop, explica perfectament el conflicte insondable del misteriós destinatari. No el podien ser ni el gonfanoner florentí Soderini ni En Renat II, perquè ambdós mai no exerciren realment de reis a Jerusalem i Sicília, si bé En Renat se n'intitulà. Però, a més a més, Renat II ja feia vint-i-quatre anys que era mort i enterrat. Ultra això, el tractament de "rei" no és tan sols a l'encapçalament de la Llettra, sinó que s'escampa arreu del text.

En Fernández de Navarrete ja ho observà oportunament als *Viajes de Américo Vesputcio*, car hi escrivia: "Els escriptors de les coses d'En Vesputche han disputat sobre si aquest va dirigir les seves relacions al duc de Lorena, que s'intitulava també rei de Jerusalem, o al seu compatriota Pere Soderini, gonfanoner de la República de Florència, que fou nomenat per a aquesta dignitat a l'any 1502, conservant-la fins al de 1512. Algú va pensar que es dirigiren originalment a En Soderini, i que després En Vesputche les va enviar a diversos personatges de qualitat, a través dels quals pogueren arribar al duc de Lorena. Però el text de l'edició primitiva de 1509 no permet adoptar aquesta explicació. Amb tot, la notícia que conté sobre haver sigut condeixebles l'autor de les relacions i el subjecte a qui s'adrecen és adaptable a En Soderini i no pas a En Renat. El Pare Canovai, acèrrim apassionat d'En Vesputche, proposà com a no repugnant la conjectura que els editors dels seus viatges, trobant sovint la xifra de V.M., llegiren Vostra Majestat, en lloc de Vostra Magnificència, que era el tractament que correspondria a En Soderini: conjectura que està en oposició amb el text present, on, ultra les vegades que se li dóna el nom de "Rei" al subjecte amb qui es parla, es llegeix moltes altres amb totes les seves lletres tua Maiestas, vestra Maiestas, vestra Maiestas regia".

Ara bé: a l'any 1509 en què fou impresa la carta, l'únic monarca de qui tenim constància que, a l'ensems, s'autoanomenés "rei de Jerusalem" i exercís nominalment i realment com a "rei de Sicília" i, sobretot, que fos viu, al qual En Vesputche s'hi pogués adreçar com a monarca propi, donant-li el tractament de "majestat" que li corresponia, no era cap més altre que En Ferran d'Aragó; el qual, encara, per raó del govern de la seva filla Joana als regnes de Castella i Lleó, ja no hi manava com a rei, sinó únicament com a administrador i governador. Però, és que, a més a

més, la versió llatina de la Lletra tramesa a aquest "rei de Jerusalem i Sicília" exposa, amb tots els ets i uts, que les coses que l'autor li explica estan "escrites determinadament per a En Ferran, rei de Castella".

En Segundo de Ispizua, que es va adonar també de la duplicitat de destinataris de la carta, apuntava: "A les Quatre Navegacions mateixes, edició llatina, En Vespuche diu que foren escrites «determinadament» per al Rei Ferran de Castella, cosa o cirmscunstància que es calla a l'edició italiana d'aquestes mateixes Navegacions al gonfanoner Soderini. I, sense entrar en un examen comparatiu de les variants de tractament en ambdues versions llatina i italiana, a la llatina es diu amb totes les lletres Illustrissime Rex; i a la italiana, en Bandini –el primer a publicar-les o reeditar-les en italià, d'acord amb un exemplar de 1516– també diu amb totes les lletres, Vostra Magnificenza, en el cos del text i a la línia tercera de la dedicatòria". I s'interroga: "Qui alterà o canvià, no el tractament, sinó la persona a qui anava destinat el treball?".

Sembla cada cop més evident, ateses les nombroses traces que han restat dels retocs, que el nom del Rei Ferran va ser substituït, en uns casos; fet passar, en uns altres, com a rei de Castella i, en d'altres encara més rars, com a rei de Portugal. Així, al 1513, es va publicar a Estrasburg una cosmografia, que tenia la circumstància de contenir un mapa del Nou Món. Per l'Ispizua, aquest mapa d'Amèrica, "segons els editors de la cosmografia, Joan Essler i Jordi Uebelin, fou traçat per admiralem quondam Portugalliae Regis Ferdinandi". I, a vista d'això, es qüestionava: "Fou, en efecte un Almirall del Rei Ferran de Portugal qui el traçà? Les opinions dels crítics es troben dividides. En Harrisse no exposa la seva. Es limita a observar que allò de Portugalliae Regis Ferdinandi s'ha de referir al Rei Ferran d'Espanya, puix el Ferran de Portugal morí el 22 d'octubre de 1383". Amb la qual cosa veiem dues realitats. La primera, és que es fan els impossibles, a pesar de les incongruències i absurds textuals evidents, per camuflar el Rei Ferran, fent-lo passar per monarca de països, dels quals no era rei en aquells moments. I la segona és que, el que s'amagava sota el retoc, com observava En Harrisse, era la seva titularitat com a rei d'Espanya.

Amb tot el que he exposat fins aquí, em sembla que queda prou clar, doncs, que En Vespuche va adreçar el seu escrit al rei Ferran. També hem vist que era impossible que fos rei de Portugal. Però la qüestió que cal plantejar ara és si, com a monarca espanyol, exercia de rei de Castella, d'Aragó o d'ambdós reialmes allora.

Pel que fa al títol de "rei de Castella" atribuït a En Ferran, En Navarrete ha apuntat: "En cap document d'aquella època no s'anomena mai el rei Ferran, marit d'Isabel la Catòlica, rei de Castella, ni en realitat ho era de veritat, sinó en concepte de marit de la reina; ans al contrari, als fills d'un i altre, les potències estrangeres curaven de donar-los el títol d'Aragó, per raó del pare". Així, indica que en el cas d'En Vespuche "hauria sigut més propi que hagués parlat de la reina Isabel, que ho era de Castella, que no d'En Ferran, que ho era d'Aragó"; tot aventurant que "per aquesta i d'altres raons hom pot sospitar amb fonament que aquestes relacions no les escriví En Vespuche fins després de la mort d'Isabel, i que hi va tractar d'adular de totes maneres el rei Ferran perquè l'ocupés al seu servei".

Sigui com sigui, hagués escrit o no les relacions després de la mort de la reina Isabel, al 26 de novembre de 1504, el que resplendeix dels raonaments d'En Navarrete és que hi havia una implicació directa entre En Vespuche i el rei Ferran, en tant que monarca catalano-aragonès, que, comptat i debatut, és el que jo ja havia palesat fins aquí. I, justament per això, En Navarrete insisteix: "Les relacions d'aquests primers viatges que hom suposa fets als anys 1497 i 1499, [En Vespuche] no les va redactar fins després que en conclogué el darrer, al 1504". O sigui, quan el rei Ferran estava a punt de ser només i exclusivament monarca dels estats de la Monarquia Catalana. Per això mateix, quan En Formisano analitza la Carta i el text on apareix aquest paràgraf, ens diu: "Es tracta d'una relació extensa en què En Vespuche fa com un resum dels seus viatges fins al 4 de setembre de 1504 (fins al 10, segons una altra lectura), data de la carta: els dos primers per manament d'En Ferran d'Aragó (a qui anomena VI, en lloc de V, de Castella)". És obvi, doncs, que si es tractava del rei d'Aragó, aquest havia de ser Ferran II i que, en l'intent de camuflar-lo i fer-lo passar pel rei castellà, hom retocà el primer "I" i el canvià per un "V". El rastre del retoc ens ve indicat per la magnitud de l'error.

El conflicte entre En Ferran d'Aragó i En Felip I de Castella esclatà aquest mateix any de 1504 i s'agreuà al 1505, arrossegant unes conseqüències terribles per al control i domini dels estats catalans, els quals En Ferran, a ran del pacte del seu gendre amb el rei de França, Lluís XII, i del rebuig dels grans de Castella a la seva persona, veié perillar enormement. A l'entorn d'aquest afer gravíssim, el rei Ferran escriví als seus ambaixadors a la Cort de Flandes que "ens sap molt greu veure que el fill que ha d'heretar els nostres regnes i súbdits, que nós tant estimem, faci lliga contra nós i contra si mateix; és cosa tan inaudita i tan contra natura que les parets s'alteren i s'escandalitzen de sentir-la".

Així ho ha assenyalat amb encert En José M. Doussinague, al seu valuós llibre Fernando el Católico y Germana de Foix. Un matrimonio por razón de Estado: "En efecte, el problema polític principal que es plantejava a la mort d'Isabel la Catòlica era el de la possible separació de Castella i Aragó. Segons les regles normals de successió, mentre En Ferran conservava el seu títol de Rei d'Aragó, la corona de Castella havia de recaure en Na Joana i el seu espòs Felip; i, per tant, la separació semblava inevitable. Venia a remeiar això aquella clàusula del testament d'Isabel la Catòlica, segons

la qual En Ferran V hauria de conservar el càrrec de Governador de Castella en nom dels seus fills, atesa la bogeria de Na Joana. Però aquesta fórmula, més política que jurídica, si bé estava totalment d'acord amb els interessos nacionals, suposava una disminució en l'autoritat del rei Felip, que aquest no hauria d'acceptar fàcilment". Com així fou, car, segons En Doussinague, tant el rei Felip com el seu pare Joan Manuel, àdhuc "es negaren a reconèixer-lo com a Governador de Castella", tot "tractant d'assumir per a si enterament el pòndol de Castella".

Per En John Lynch, "la reina no havia reconegut mai els drets del seu marit a la corona de Castella. Ara, amb la seva típica tossuderia, l'excloué de la successió", tot i que no desconeixia que "En Ferran posseïa una experiència de trenta anys en el govern de Castella". Era, doncs, evident que els castellans feren mans i mànigues per desempellegar-se del rei Ferran, al preu que fos. En Lynch també ho ha vist i apunta que "els resultats d'aquesta bestiesa eren d'esperar. Sense el títol de rei, En Ferran es trobava desarmat. L'ambiciós Felip estava decidit a desallotjar-lo i a Castella aparegué un partit fort, hostil al «vell català», el qual hagué de retirar-se com a fugitiu, mentre ocupava el seu lloc un príncep estranger i la seva reina alienada". I rubrica: "De moment, mercès a l'acció regressiva de Na Isabel, a les ambicions dels Habsburgs i a l'actitud separatista de Castella, les dues corones se separaren novament. En Ferran no tenia altra possibilitat que atendre els seus propis interessos i salvar el que pogués per a Aragó".

El conflicte ressonà al més alt nivell internacional, perquè quan els reis Ferran i Felip arribaren als primers acords polítics, el cronista de la ciutat de Florència, Francesco Guicciardini, recollí el fet amb assenyalada puntualitat a la seva Història de Florència. Mercès a ell sabem que "hom informà que s'havia signat un conveni entre el rei Ferran i el duc de Borgonya, Felip, en virtut del qual el regne de Nàpols i Sicília, com també el d'Aragó eren per al rei Ferran, i Castella, Granada i d'altres estats per al rei Felip; d'aquesta manera el títol de rei d'Espanya pertanyia a En Felip, i el de rei d'Aragó a En Ferran".

No costa gaire, doncs, de pensar que, per aquesta evidentíssima raó, els censors s'inventarien el fet que els dos darrers viatges vespuccians, pel fet de no poder explicar que no foren preparats per l'aleshores rei d'Espanya, foren patrocinats pel rei de Portugal, quan en realitat ho serien pel rei de Catalunya. Que els dos primers ho haguessin estat pel rei Ferran, en tant que rei d'Espanya, no suposava cap perill per a la concepció castellanista de la descoberta i conquesta americanes; però calia evitar que transcendís en impresos públics que els dos darrers fossin sota els auspicis d'un Ferran que, ja llavors, era només i únicament rei dels estats catalans.

A més a més, que Portugal no tingué res a veure en cap expedició d'En Vespuche ho corroborà de tot en totes, el predit Vescomte de Santarem, en una carta responsiva que adreçà a En Fernàndez de Navarrete, datada a Lisboa el 15 de juliol de 1826, quan aquest li sol·licità informació sobre l'afer. El Vescomte de Santarem hi exposava: "El que puc dir és que ni a les Cancelleries originals del Rei Manuel, des de 1495 fins a 1503 inclusiu, ni als 92.902 documents del cos cronològic, ni als 6.095 del cos de les Gavetes, ni en els nombrosos paquets de les cartes missives dels Reis i altres personatges, no apareix en cap document el nom d'En Vespuche. Tampoc no es troben en els mateixos cossos indicacions de cap mena d'En Julià del Giocondo i d'En Bartomeu del Giocondo.

"A conseqüència d'aquest examen i de la manca de documents, he d'afegir que a la preciosíssima col·lecció de manuscrits de la Biblioteca Reial de París, que vaig examinar durant la meua residència a França, on vaig recollir molts documents, sobre els quals vaig formar diverses memòries crítiques, que s'han publicat en els Annals de les Ciències, toms XII, XIII i XV, i dels quals tracta En Balbi en el seu Essai Statistique, tom II dels Arxius literaris, no he trobat, on parla dels nostres descobriments i viatges, el nom d'En Vespuche, ni tampoc al còdex 10.023, intitulat Journal des Voyages des Portugais depuis l'an 1497 jusqu'à 1632, que va ser originàriament escrit en portuguès i compost per autor portuguès; el qual, malgrat ser còpia, es veu per l'ortografia i lletres dobles que va ser tret de memòries antigues.

"Són, per tant, molt sospitoses les pretensions d'En Vespuche i tot el que va referir a les seves cartes a En Pere Soderini, que van ser traduïdes al portuguès i publicades a la Col·lecció de notícies per a la Història i Geografia de les Nacions Ultramarines per l'Acadèmia Reial de les Ciències de Lisboa al 1812; i, malgrat el que infereix el savi editor portuguès, que En «Pero Alvares Cabral, quan va tornar a Portugal, on va arribar a final de juliol de 1501, passant per Cap Verd es va trobar amb l'armada de tres naus en què anava En Vespuche, el qual li va parlar llavors»; pot conjeturar-se que ho va treure del que refereix la memòria d'aquest viatge d'En Pero Alvares Cabral, escrita per un pilot portuguès, que hi ha al número 3 de la Col·lecció esmentada, capítol 21, on diu: «Vam arribar al Cap de Bona Esperança, el dia de la Pasqua Florida, i hi vam trobar bon temps, amb el qual vam passar endavant, i vam abordar a la primera terra, al costat de Cap Verd, que es diu Besenegue, on vam trobar tres naus que el Rei de Portugal havia enviat per descobrir la terra nova que nosaltres havíem trobat quan anàvem cap a Calicut».

"¿Com, doncs, es pot deduir d'aquí que el nom d'En Vespuche fos tan fosc que el pilot portuguès no es recordés d'esmentar-lo a la seva relació? I perquè van trobar les tres naus, ¿s'interpreta que fos l'expedició d'En Vespuche, a pesar de la coincidència de la primera carta amb dit capítol? No em sembla, doncs, que aquesta nova sigui prou

fonament per suplir la manca de documents i perquè puguem fiar-nos enterament de les seves cartes a En Pere Soderini.

"També sembla increïble que En Damià de Goes, el més acreditat i instruït dels historiadors portuguesos, i que fou coetani d'aquests descobriments, havent viatjat per tot Europa, i sent Arxiver major del regne, o Guarda major –que és el nom que se li dona– de la Torre del Tombo, on va adquirir la major part de les notícies documentals per formar la seva crònica, no havent-se oblidat de parlar a la part 1a, capítol 62, d'En Pere Pascoaligo, Ambaixador de Venècia a Lisboa, s'oblidés d'un nom tan cèlebre com [el d'En] Vespuche, tot referint a cada pas els noms dels individus molt indiferents; i que, parlant de la tornada d'En Pero Alvares Cabral al capítol 60 de la 1a part de dita Crònica i de l'arribada a Cap Verd, digui només: «l d'allà va venir a Cap Verd, on va trobar En Pero Dias, que li havia desaparegut quan anava cap a l'Índia, segons queda dit», ¿com era possible que li passés per alt la pretesa trobada esmentada amb l'expedició d'En Vespuche?

"En Damià de Goes havia estat a Pàdua, on va tenir molta comunicació amb En Giulio Sprone i altres moltes persones instruïdes, amb les quals conversava sobre les nostres navegacions, i s'hi trobava tan instruït, que, després de passar a Holanda, va continuar essent consultat pels seus amics d'Itàlia sobre aquesta matèria, essent ell el qui va enviar a En Ramusio l'obra manuscrita del Pare Lluís Alvares; ¿com, doncs, aquest savi escriptor, que estava informat tan a fons dels viatges d'En Cadamosto, segons es veu al capítol 8è de la Crònica del Príncep Joan, malgrat no ser contemporani d'En Cadamosto, com era possible que ignorés l'expedició d'En Vespuche?

"¿Com, havent viatjat per Milà, Llombardia, Ferrara, Roma i Venècia, coneixent personalment i mantenint correspondència literària amb els savis cardenals Bembo, Bonamico, Sadoletto, Cristoforo Medrucio, Giovanni Magno i el seu germà Olau Magne, i amb altres savis italians, podia ignorar les circumstàncies dels descobriments d'En Vespuche i les seves cartes a En Pere Soderini?

"¿Com, després de tornar a Portugal, i sent nomenat pel rei Joan III Arxiver major del regne o Guarda major de la Torre del Tombo, en recompensa dels seus serveis, per ser una de les feines més eminents de la Monarquia, de la qual feina se li lliurà albarà o títol a 3 de juny de 1548, que es troba a la Cancelleria d'aquest Rei, llibre 60, foli 43 vers, i recollint, després, en aquest lloc amb gran afany els materials per a les seves cròniques, i arreglant tots els papers del mateix Arxiu, ¿com era possible, dic, que se li ocultés l'expedició d'En Vespuche i la celebritat d'aquest explorador, si hagués existit quaranta-cinc anys abans? ¿Com era possible que en aquest Arxiu riquíssim no trobés cap document que indiqués aital viatge? ¿Com, havent el mateix Goes recollit durant el seu viatge tants còdex manuscrits i documents rars que va enviar a l'Infant Ferran, Duc da Guarda, fill del Rei Manuel, no en va trobar ni un de sol de l'Américo Vespuche?

"No es pot objectar que En Damià de Goes, per prevenció a favor dels seus patriotes, volgués ocultar a propòsit i enfosquir la glòria d'En Vespuche, perquè era estranger, donat que la seva pàtria i un compatriota seu fruïen de la prioritat de la descoberta d'Amèrica, en haver-la fet Pero Alvares Cabral l'any anterior al suposat primer viatge d'En Vespuche; i En Goes mateix, summament exacte i verídica, i profundament instruït, va escriure amb imparcialitat totes les circumstàncies dels viatges d'En Cadamosto, que també era estranger. Últimament, ¿seria possible que s'amagués a les indagacions del mateix Goes el que En Vespuche diu al final del seu sumari, «que després d'haver arribat a Portugal va lliurar tots els llibres i papers al rei Manuel, que els va voler veure i examinar?». És evident que no se li pogueren ocultar aquests preciosíssims escrits. Però no pas perquè els tingués el rei de Portugal, sinó per això com els tenia el rei Ferran d'Aragó, tal com diu En Vespuche en d'altres documents, que jo he ressenyat més amunt.

I encara raonava el Vescomte de Santarem: "Em sembla també reparable que al sumari d'una carta d'En Pere Pascoaligo, Ambaixador de Venècia a Lisboa, escrita als seus germans a Itàlia, el 29 d'octubre de 1501, l'any mateix d'aquesta expedició d'En Vespuche, que jo he vist, els parli de la navegació de Corte Real i no tracti la d'En Vespuche.

"És igualment singular que, havent jo examinat les dues divisions de la meua feina del cos de Dret públic diplomàtic patern de Portugal, tant pel que fa a les relacions amb Espanya com amb Itàlia, no hagi trobat re sobre En Vespuche, i que En Rui de Sande, Ministre del Rei Manuel a Espanya, als seus oficis de 1500 i 1501, no digui re respecte a En Vespuche, ni En Joan Mendes de Vasconcellos a la seva correspondència oficial de l'any 1502.

"El còdex esmentat de la Biblioteca Reial de París, que vaig examinar, i el mateix Goes, no tracten de cap altra expedició al 1501 llevat de la d'En Joan de Nova, subjecte molt insignificant en comparació d'En Vespuche; la qual cosa encara produeix més incertesa sobre el viatge d'aquest darrer.

"Quant al segon viatge, En Damià de Goes guarda el mateix silenci, i els altres [autors] moderns el porten amb molta varietat. En Pero de Mariz, al seu diàleg 5è, diu, sense assenyalar l'any, que el Rei Manuel va enviar una armada de sis naus, i per capità En Gonçal Coelho, el qual, havent-ne perdut dues, va tornar amb les altres quatre a Portugal, després

de la mort d'aquell Rei. Això mateix repeteix el Pare Simó de Vasconcelhos i alguns altres; però En Goes, a la seva crònica diu expressament que a l'any 1503, el 10 de juny, fou quan va salpar En Gonçal Coelho amb les sis naus". I reblava: "Igualment vaig examinar a la Torre del Tombo tots els documents que allà existeixen concernents a dit Gonçal Coelho, i en cap no hi he trobat notícia relativa a En Vespuche, ni tampoc no hi ha re sobre aquest assumpte en el títol genealògic documental i històric de la família dels Coelhos que hi ha allà".

No era estrany que els portuguesos no trobessin cap document al seus arxius sobre el servei d'En Vespuche a llur rei, perquè, d'acord amb d'altres cronistes d'Índies coetanis, aquell no armà cap flota per anar al Pacífic, sinó a les costes americanes. Així ho ha molt ben observat el Pare Canovai, en dir-nos que, segons En Gómara, En Vespuche "va anar a cercar les Moluques pel Cap de Sant Agustí amb quatre caravel·les que li donà el rei de Portugal, a l'any mil cinc-cents u. I al 1501 l'Herrera l'expedeix al servei d'Espanya cap al Golf del Darién!". La mateixa contradicció ens indica la clau del retoc textual, perpetrat a fi d'esborrar, un cop més, el protagonisme del rei Ferran d'Aragó en els temes crucials de la descoberta d'Amèrica.

La no-implicació de Portugal en aquestes dues darreres expedicions es desprèn també, d'una anàlisi textual de les lletres d'En Vespuche, en les quals la presa de possessió de les noves terres d'Amèrica es fa en nom del "sereníssim rei de Castella", que llavors ja era, indefectiblement, tan sols rei dels estats catalans.

La suplantació d'"Aragó" o "Catalunya" per "Portugal" en els textos de l'època es dona força sovint, fins arribar al cas paradigmàtic i hilarant en què En Pedro Simon, a les seves Noticias Historiales de las Conquistas de Tierra Firme en las Indias Occidentales, de 1626, ens assegura que "En Colom va sortir de Cadis en aquest [primer] descobriment per ordre dels Reis de Portugal".

El mateix canvi es pot observar en el poema d'En Mathias Ringmann que hi ha a la portada de l'edició d'Estrasburg de 1507 del sobredit Speculi Orbis, on llegim: "Hi ha una terra que no es conegué en els teus mapes, Ptolemeu,/ situada entre el tròpic de Capricorn i l'Aquari plujós,/ envoltada per l'ampla mar. En aquesta terra,/ plena de claredat, hi viu molta gent nua./ Un rei, del qual amb justícia s'ufana Portugal, la descobrí/ enviant una flota a través de l'oceà tempestuós". I, conformement es veu a la Decada Primera de la Historia de la Insigne, y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia, d'En Gaspar Escolano, de 1610, on s'hi afirma que la navegació a Amèrica "ha ressucitat com a cosa nova i mai vista al món, amb la diligència i paciència dels Portuguesos". Substitució que torna alhora a evidenciar En Ferran Colom, a la Història de l'Almirall, en assabentar-nos que el seu pare coneixia un "pilot anomenat Pere de Velasco, natural de Palos de Moguer, a Portugal". I es dona també, un altre cop, com era d'esperar, en el primer viatge d'En Vespuche. Tot i que, almenys en aquesta navegació, totes les cròniques i la globalitat dels historiadors que s'hi han encarat, s'avenen a posar-lo sempre, sense cap mena d'excepció o hesitació textual, sota les ordres del rei Ferran, En Ruy Díaz de Guzmán, ens diu al seu llibre La Argentina, escrit vers al 1612, que "a l'any conegut de 1493 va sortir de Lisboa un capità anomenat Américo Vespucio, per ordre del mateix rei Joan a fer navegació a l'occident, al mateix temps que En Cristòfor Colom tornava a Espanya del descobriment de les Índies".

Pel que fa al text d'En Ferran Colom i al seu "error" geogràfic de situar Palos a Portugal, l'Antonio Rumeu de Armas, a Hernando Colón, historiador del Descubrimiento, ens assevera que "revela una ignorància tan supina en matèria geogràfica" que sembla impossible de comprendre, atès que és un fet "absolutament discordant amb En Ferran Colom, autoritat en la matèria, amb unànime proclamació de savis i públic reconeixement". I, tres anys més endavant, en una ampliació monumental d'aquest mateix llibre sobre En Ferran Colom, rematarà: "És materialment impossible que En Ferran Colom, geògraf eminent i home de vasta cultura, pogués incórrer en la ubicació desbaratada de Palos a Portugal". Si, doncs, un home tan docte i savi en la matèria, i que –segons se'ns diu– visqué a Sevilla, a tocar del poble que esmenta; coneixedor de l'obra, de la vida i dels viatges del seu pare, no podia cometre un lapsus així, és que es tracta del típic retoc del censor, realitzat amb la finalitat política d'eliminar el nom de Catalunya de la història.

Finalment, i per si no fos prou l'obvietat de les relacions entre En Vespuche i el rei català, l'edició txeca de la Lletra, impresa a Baviera pels volts de 1505, que du per títol Spis o nowych ziemiech a o nowem swietie o niemzto gsme prwe zadne znamosti nemeli ani tdy co slichali ["Escrit sobre les noves terres i el nou món sobre el qual abans cap coneixement no tinguérem ni res sentírem"] ens ho acabarà d'il·luminar, car aquí En Vespuche, ultra ser "Mariscal del rei d'Espanya", i el responsable principal de l'empresa, és des d'Espanya d'on salpa amb la flota de les tres caravel·les al 1501 i no és el rei de Portugal, sinó el rei Ferran i la reina Isabel els qui s'esplaiaran amb l'esdeveniment de la descoberta. Amb la qual cosa queda novament palès que els presumptes viatges fets per manament del rei portuguès són una interpolació que venia a substituir els realitzats pel rei d'Aragó, en tant que rei d'Espanya o tan sols i exclusivament com a monarca català. El text és més que explícit i no admet vacil·lacions, puix En Ferran hi és descrit no només com a rei d'Espanya, sinó també de "Catalunya"; els navegants salparen de la Mediterrània i, després "de fer-se a la mar per prendre un rumb inusitat, es dirigiren més enllà de les Columnes d'Hèrcules", fins arribar al Nou Món. Aquí "trobaren extenses terres fermes amb gent sens nombre que les habitava". Després, "tornaren al regne d'Aragó. I

quan llavors es presentaren davant del rei d'Aragó, li demanaren suport dient-li que estaven en disposició de portar-li quelcom que podia ser de gran utilitat per al regne d'Aragó". Un cop sabut això, "el rei Ferran envià legats seus al Papa i obtingué la seva aprovació per sotmetre al seu propi domini i incorporar-se totes les terres i illes acabades de descobrir". La informació que ens prové del text txec –que segons En Vydal Pravoslav, curador de l'edició facsimil moderna, "tal vegada aprofita unes noves fonts", desconegudes fins ara–, esdevé inexorablement crucial. És obvi que es tracta de fragments no adulterats de les relacions dels viatges d'En Vespuche, que tenen una connexió ineludible amb el primer viatge d'En Colom, que ara, per primer cop i d'un forma incontestable, sabem que sortí de Catalunya i tornà a aquí mateix. Ho sembla, atès que En Vespuche emprà frases idèntiques a la de la Carta d'En Colom, com és ara quan descriu les primeres terres batejades, car ens diu que a la primera illa li "posaren el nom Illa de Déu, per haver estat descobertes nombroses illes per voluntat de Déu; a la segona li donaren el nom d'Illa d'En Ferran, d'acord amb el nom del rei d'Espanya; la tercera illa la denominaren Illa de Na Isabel, pel nom de la reina d'Espanya; la quarta va rebre la denominació d'Illa d'Espanya, per raó de la terra espanyola". Considerant altres fragments del text, així ho ha observat també En Pravoslav, en indicar-nos que "les oracions de l'Escrit fan al·lusió al viatge exploratori d'En Colom, sense esmentar el seu nom". I, en fixar-se en la frase "trobaren extenses terres fermes i gent sens nombre que les habitaven", assenyala que "aquesta és la formulació que ens fa recordar la part inicial de la carta que En Colom escriví a En Sanxis i que fou publicada més d'una vegada en forma de full volant. Les formulacions d'En Colom tornen a sortir a la part final de l'Escrit d'En Bakalár [impressor eslovac, que edità el text d'En Vespuche]. És allà on s'enumeren les illes descobertes, després d'un petit espai que substitueix un paràgraf. Igualment, la conclusió mateixa de l'escrit analitzat recorda força el final de la carta d'En Colom". O sigui, que l'edició txeca dels viatges d'En Vespuche concorden amb els fets i el llenguatge de la primera expedició d'En Colom al Nou Món. Això ens podria semblar una fanfarronada de l'autor del text, si no sabéssim que, d'acord amb les deduccions que fa la Varela, sobre pagaments efectuats entre la gent que es mou a l'entorn del Descobridor, "sembla lògic que En Vespuche, com el seu factor [Joanot Berard], fos a prop d'En Cristòfor Colom en els preparatius que s'escaigueren a Palos durant els mesos de maig fins a començament d'agost de 1492". És a dir, que si En Vespuche és a prop d'En Colom, a Pals, en els preparatius del primer viatge i es troben junts a Barcelona –com hem vist– en tornant, és molt versemblant que hagi participat en la gesta del descobriment.

El dubte, d'altra banda, s'esbandeix del tot si tenim en consideració que En Sebastian Münster, a la seva *Cosmographia Universalis*, de 1544, ens diu que l'"Americo Vespuche, juntament amb En Colom, fou enviat per En Ferran, rei de Castella, vers l'any 1492, a la recerca de terres desconegudes, i, instruït en l'art de navegar i havent passat alguns anys, efectuà les seves pròpies navegacions". No ens ha de sorprendre que la *Cosmographia* d'En Münster faci passar el rei Ferran com a rei de Castella. És el típic retoc del censor, puix a la traducció italiana d'aquesta mateixa obra, En Vespuche viatja amb En Colom, tan sols "tramès per En Ferran", per bé que la data ja ha estat desplaçada fins al "1497".

La participació del nostre cosmògraf en el primer viatge colomí de 1492 és comunament sabuda. En aquest sentit, l'Ispizua ens diu que "en nombroses obres del començament del segle XVI, les citacions de les quals ometem, s'afirmava rotundament haver estat l'Américo el primer descobridor del Nou Món". A vista, doncs, de les afirmacions coetànies que el feien a ell, i no pas a En Colom, el ver descobridor, s'imposa la deducció que En Vespuche havia d'anar forçosament en el primer viatge. I que per això mateix se li va donar l'enorme transcendència que va tenir.

La seva anada a la primera expedició colombina l'ha detallada també En Johan Angelus de Werdenhagen, al seu *De Rebus Publicis Hanseaticis*, de 1641, amb aquestes precises paraules: "Si una cosa hagués de ser anomenada segons l'inventor, per què no millor anomenar aquell Hemisferi Colúmbica abans que Amèrica? Si, de fet, Américo Vespuche hi fou enviat acompanyant En Colom, vers l'any del Senyor de 1492; però, també, ¿no havia estat instruït en l'art de la navegació i no havia après el camí de descobrir aquelles noves terres per aquest mateix fet? D'aquí que tota l'Índia Occidental obtingués el nom d'Amèrica més per l'emulador d'En Colom que pel primer descobridor d'aquests indrets. Ja que, després, penetrant, explorà les parts més interiors d'aquelles terres, la qual cosa ni molt menys estigué mancada de diversos perills per a ell. D'aquesta manera, ell mateix, a l'any 1497, realitzà quatre navegacions".

Els textos són concloents: En Vespuche viatjà amb En Colom al primer viatge de descoberta i aquesta empresa, auspiciada pel rei Ferran, va sortir de Catalunya, va travessar les Columnes d'Hèrcules, va arribar al Nou Món i va tornar a Catalunya. La gesta, encara, ve corroborada pel fet de concordar amb les gestions que En Ferran II féu davant el Papa Alexandre VI a fi que li reconegués les noves conquestes ultramarines, la qual cosa el Summe Pontífex li atorgà per mitjà de diverses butlles, i ve sobrepalesa pel mateix títol del llibre d'En Vespuche, per tal com s'hi llegeix: "Escrit sobre les noves terres i el nou món sobre el qual abans cap coneixement no tinguérem ni res sentírem". Indubtablement, tan sols es pot tractar del primer viatge colomí.

Tenint en consideració aquesta visió renovada del tema; a les envistes de totes les contradiccions suara exposades i un cop explicitats els mòbils que les han fet possibles, em sembla enraonat subscriure que, per fi, hom pot entendre,

primerament, per què el nom d'aquest cosmògraf català ha desaparegut de les llistes de mariners d'aquella primera gesta nàutica; segonament, per què sovint és ell qui substitueix En Colom com a primer descobridor del Nou Món en certes cròniques d'Índies o llibres de cosmografia i, tercerament, per què se l'allista sota les ordres del rei de Portugal, quan les altres referències coetànies ens diuen d'una faiso més que explícita que navegà pel rei d'Espanya o, encara, exclusivament de Catalunya i Aragó. Tot plegat és d'una enorme transcendentalitat si volem entendre, d'una vegada per totes, la implicació directa del rei Ferran, en tant que únic sobirà catalano-aragonès, en l'empresa nàutica d'En Vespuce i la seva suplantació pel rei de Portugal, en un intent més de fer desaparèixer el protagonisme català de la història universal.

Aquest fet ve novament corroborat per la xilografia que il·lustra la primera edició italiana del text vespucià, on hi ha representat el rei Ferran. Ho sabem perquè, quan al 1493 s'estampà a Roma la versió poètica d'En Giuliano Dati sobre el descobriment del Nou Món per obra d'En Cristòfor Colom, la xilografia que en presidia el frontispici era la mateixa. Hi havia, però, una diferència: el títol de "R.FER", que a l'edició romana identificava el rei del dibuix com al rei Ferran II d'Aragó, ja hi havia desaparegut.

Quan al 1962 En José Alberto Aboal, publicà Amerigho Vespucci. Ensayo de Bibliografía Crítica ja parà esment en aquesta identitat, puix, per ell, el gravat que il·lustrava el text vespucià "és quasi una còpia fidel" de l'edició colombina. I, amb tota naturalitat, puntualitzava: "Les diferències essencials només consisteixen en les orles i en la supressió de les lletres R.FER, que a l'edició romana identifiquen el rei del dibuix amb En Ferran d'Aragó, el Catòlic".

"Bespuce" i "Despuce" són el cognom català "Despuig"

Aquestes evidències aporten una reveladora nova llum a l'hora d'interpretar la documentació que posseïm que fa referència al nostre cosmògraf, puix la majoria pertany a aquesta època en què En Ferran tan sols era rei dels dominis de la Nació Catalana i ve signada en una gran part pels secretaris d'aquesta: En Lope Conchillos i, més eventualment, per En Miguel Pérez d'Almaçan. Un exemple clar n'és l'Ordre del rei Ferran, de 31 de març de 1508, al seu cambrer de la cancelleria reial catalana Joan Cabrero, perquè pagui a l'Amérigo Vespuce i En Joan de la Cossa una quantitat concreta de diners per a l'ajuda de les seves despeses, i que signarà En Conchillos. O la Reial Cèdula, de 26 d'abril de 1512, per la qual el rei d'Aragó atorga una pensió vitalícia a la vídua d'En Vespuce, per mitjà de document signat per En Pérez d'Almaçan.

I serà, doncs, mercès a aquesta documentació cancelleresca que acabarem de fer-nos una idea del tot arrodonida de qui era el nostre personatge; perquè, si bé a la Reial Cèdula d'11 d'abril de 1505 el veiem anomenat "Amerigo DE ESPUCHE", i al seu Testament, "DE ESPUCHI"; al Reial títol de Pilot Major, que per manament del rei Ferran li atorga la reina Joana, el 6 d'agost de 1508, ja trobem grafiat el seu nom, tres vegades, com a "Amérigo DESPUCHI". I, ultra el fet de trobar-lo també esmentat "BESPUCHE", com una clara variant fonètica de "DESPUCHE", el tenim finalment cognomenat exactament així –en una ineludible castellanització del cognom català "Despuig"– a les dues Ordres del Rei Ferran, de 25 de febrer i 14 de març de 1508, per les quals, respectivament, ordena que es faci arribar una certa quantitat d'or als oficials de la seva filla Joana i que es pagui a l'"Amérigo DESPUCHE" i a En Joan de la Cossa una altra quantitat de diners per a les seves despeses. Justament per això, En German Arciniegas, ens ha deixat dit que, a Sevilla, "deien al nou mestre de l'escola del mar Espuche, Despuce, Espuchi o Bepucio, com els venia de gust".

Consegüentment, ara es fa completament nítid explicar que el cognom originari del nostre cosmògraf era "DESPUIG". Que amb la seva castellanització esdevingué "de Espuche", "Despuchi", "Despuce" o "Bespuce"; i que, d'aquí, en trobar els censors reials uns "Vespuccio" a Florència –talment com en el cas dels Colombo genovesos pel que feia al desdoblament d'En Colom–, el capgiraren en els "Vespuce", "Vespuccio" o "Vespuchi" que han arribat fins als nostres dies, fent passar l'un per l'altre, sota la credulitat de tothom, i a despit que el florentí no fos ni marí, ni pilot, ni cosmògraf.

Jordi Bilbeny